

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

Tom XIII

DARŁOWO

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. XIII

DARŁOWO

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XIII

DARŁOWO

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–DARŁOWO 2019

Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds.), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. 13: *Darłowo* [History and Culture of the Sławno region, vol. 13: Darłowo – the town]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2019, pp. 327, figs 48, tables 18. ISBN: 978-83-947670-7-5. Polish texts with German summaries.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2019

© Copyright by Authors

Na okładce: Otto Kuske, *Zamek w Darłowie*, olej. 1941, 100 × 150 cm,
Muzeum Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brigida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*

Skład i łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Darłowie
oraz Starostwa Powiatowego w Sławnie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”,
76-100 Sławno, ul. Mielczarskiego 7/5

ISBN 978-83-947670-7-5

Druk/Druck: Drukarnia „BOXPOL”, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 25
tel. 48 59 8424371 email: boxpol@post.pl, www.boxpol.pl

Spis treści

JAN SROKA (Sławno), WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Przeszłość jako potencjał – wprowadzenie</i>	7
KACPER PENCARSKI (Słupsk), <i>Źródła do dziejów Darłowa w latach 1800–1945 w archiwach polskich i niemieckich. Przegląd zawartości informacyjnej akt</i>	17
RAFAŁ WITKOWSKI (Poznań), <i>Kartuzi w Darłowie i ich związki z otoczeniem</i>	63
WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), WIESŁAW MAŁKOWSKI (Warszawa), LIDIA WRÓBLEWSKA (Darłowo), <i>Klasztor kartuzów w Darłowie: perspektywa kartograficzno-teledetekcyjna i jej nieoczywistość</i>	83
NATALIA NAMIEL, WACŁAW FLOREK, MAREK MAJEWSKI (Słupsk), <i>Zmiany sieci rzecznej w okolicach Darłowa w świetle analiz materiałów kartograficznych</i>	107
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Rozwój urbanistyczny Darłowa do 1945 roku w świetle dawnych planów miasta</i>	125
KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo), <i>Widoki Darłowa do 1945 roku</i>	147
JADWIGA KOWALCZYK-KONTOWSKA (Szczecinek), <i>Kościoty Darłowa. Funkcje i znaczenie średniowiecznej architektury sakralnej</i>	179
KRYSTYNA RYPNIEWSKA (Koszalin), <i>Oszklenie i witraże w zabytkowych kościołach Darłowa</i>	211
JÓZEF LINDMAJER (Słupsk), <i>Zapiski o ludności Darłowa w dobie nowożytnej ze szczególnym uwzględnieniem drugiej połowy XVIII wieku</i>	227
RAFAŁ WITKOWSKI (Poznań), <i>Karl Wilhelm Rosenow i jego związki z muzeum w Darłowie</i>	259
ZBIGNIEW SOBISZ, KRZYSZTOF STRZAŁKOWSKI, EWA SZMYT (Słupsk), <i>Dendroflora terenów zieleni Darłowa</i>	269
JAN SROKA (Sławno), WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Zestawienie publikacji w serii Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej</i>	301
Indeks osób i nazw osobowych	313
Lista adresowa autorów	325

Oszklenie i witraże w zabytkowych kościołach Darłowa*

KRYSTYNA RYPNIEWSKA (Koszalin)

Wprowadzenie

Historia oszklenia i witraży darłowskich zabytkowych świątyń sięga średniowiecza i związana jest z wielowiekowymi dziejami budowlanymi trzech miejskich kościołów: parafialnego p.w. Matki Bożej Częstochowskiej, parafialnego p.w. św. Gertrudy oraz kościoła pomocniczego p.w. św. Jerzego (zob. tekst J. Kowalczyk-Kontowskiej w tym tomie). Dotąd przedmiotem uwagi badaczy z reguły pozostawała architektura tych budowli, a także elementy wyposażenia wnętrza. Poza zainteresowaniem dotychczasowych opracowań znajdowały się – i nadal są pomijane – wypełnienia okienne darłowskich kościołów. Nie zajmowano się historią ich oszkleń, ani historią witraży, które pełnią w świątyniach wyjątkową rolę. Brak badań archiwalnych, badań archeologicznych i architektonicznych uniemożliwiał pozyskanie jakichkolwiek informacji na temat oszkleń, zwłaszcza witraży, które nierozzerwalnie związane są z tymi kościołami i są ich ważnym elementem.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest zatem próba charakterystyki oszklenia średniowiecznego jako pierwotnego dla poszczególnych budowli, charakterystyka oszklenia i rodzaju błon szklanych w czasach nowożytnych oraz wypełnień okiennych w XIX i XX wieku.

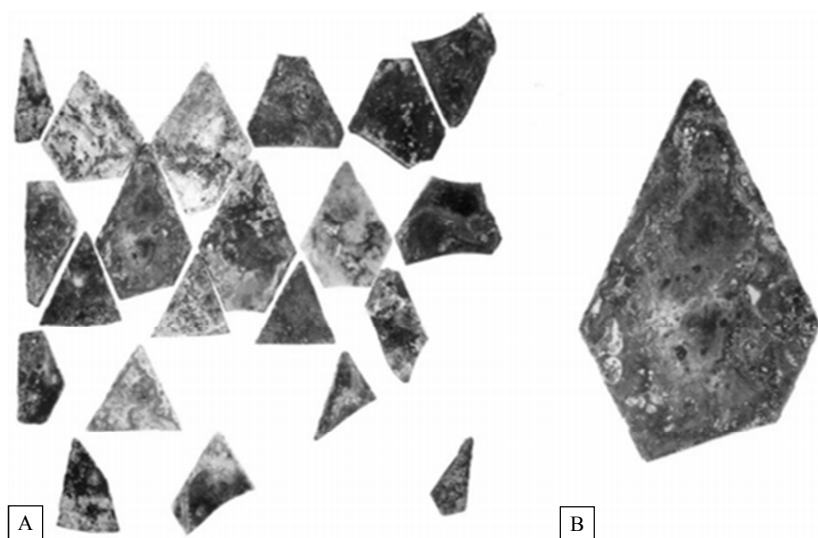
Historia pierwotnego oszklenia trzech darłowskich zabytkowych świątyń sięga średniowiecza i związana jest z czasem ich budowy. Jednak

* Artykuł jest kolejną publikacją w ramach projektu pt. „Witrażownictwo Pomorza Zachodniego/Hinterpommern” realizowanego pod patronatem Muzeum Narodowego w Szczecinie i Europejskiej Akademii Witrażownictwa w Mönchengladbach. Koordynatorem projektu jest dr Dariusz Kacprzak z Muzeum Narodowego w Szczecinie.

w kościele p.w. Matki Bożej Częstochowskiej, kaplicy św. Gertrudy i w kościele p.w. św. Jerzego, podobnie jak we wszystkich innych budowach sakralnych Pomorza Zachodniego, oszklenie i witraże średniowieczne nie przetrwały. Wyjątkiem na całym obecnym Pomorzu Zachodnim są jedynie – istniejące do dziś – niewielkie fragmenty średniowiecznych szybek witrażowych wmontowanych w późniejszą kompozycję, znajdujące się w kościele w Koszewku pod Stargardem (Hardow 1933–1934: 84). Przyczyny ich zniszczeń należy upatrywać – z jednej strony – w wojnie 30-letniej, jak i w reformacji. Zastąpiła ona średniowieczne witraże bezbarwnym oszkleniem okiennym, z jedynie małymi szybami gabineutowymi dającym większy dostęp światła wiernym czytającym pieśni ze śpiewników i modlitwy z modlitewników (Birecki 2018: 24).

Zatem dzisiaj wiedzę o kształcie średniowiecznych okien w świątyniach Darłowa, rodzaju oszklenia i o samym szkłe możemy jedynie opierać na analogiach do odnalezionych przez archeologów oryginalnych fragmentów wypełnień okiennych z XIV i XV wieku, przede wszystkim z obszaru Pomorza Zachodniego i Pomorza Gdańskiego. Informacje te przekazuje się nam głównie w materiałach archeologicznych pozyskiwanych z tego obszaru oraz w archiwaliach i materiałach ikonograficznych.

Dotychczasowe badania archeologiczne przeprowadzone na obszarze Pomorza Gdańskiego ujawniły okazały zbiór fragmentów średniowiecznych szkieł okiennych, spośród których zdecydowaną większość stanowią

Ryc. 1. Fragmenty szybek znalezione w krużgankach dawnego klasztoru Franciszkanów, 2. połowa XIV wieku/koniec XV wieku – Gdańsk (Darecka 2016)

szybki o kształcie romboidalnym. Przykładów takich dostarczają nam m.in. materiały archeologiczne pochodzące z Gdańska, z dawnego klasztoru Franciszkanów oraz dawnego klasztoru Dominikanów (Ryc. 1). Materiały te, a także ikonografia – w tym malarstwo średniowieczne z tamtejszych kościołów – dowodzą, iż w średniowiecznym Gdańsku oszklenie stanowiły przeważnie szybki w kształcie rombów o kolorze bladozielonym w różnych odcieniach, od chłodnych do ciepłych. Szybki oprawiano w olów w dwuteowe listwy o szerokości około 4–6 mm, a następnie osadzone błony szklane zabezpieczano poziomymi wiatrownicami (Darecka 2016: 60–61).

Drobna siatka szybek oprawionych w olówiane teowniki była niezwykle istotna dla kompozycji elewacji średniowiecznych budowli. Tworzyła dość jednolite, lekko „rozedrgane” i załamujące się światło płaszczyzny. Innym ciekawym zachowanym przykładem takiego rodzaju oszklenia jest romboidalna błona szklana odnaleziona niedawno w zamurowanym fragmencie średniowiecznego otworu okiennego kościoła p.w. Świętej Trójcy w Gdańsku.

Na Pomorzu Zachodnim, gdzie chrześcijaństwo przyjęto dość późno, upowszechnienie się szkła w otworach okiennych budowli sakralnych nastąpiło prawdopodobnie od XIII do XIV wieku. Sprzyjała temu trwająca akcja kolonizacyjna, w wyniku której powstawały liczne świątynie wznoszone w ośrodkach miejskich i wiejskich. Zapewne część z nich otrzymała przeszklenia już w tym czasie, inne w XV i XVI wieku (Majewski 2016: 243). Na podstawie materiału pozyskanego podczas badań archeologicznych prowadzonych na Pomorzu Zachodnim stwierdza się, że w okresie średniowiecza w oknach kościołów – podobnie jak na Pomorzu Gdańskim – używano przede wszystkim szkiełek romboidalnych oprawianych następnie w olówiane teowniki. Szybki o kształcie rombów były popularne szczególnie w Europie Północnej od XV do XVII wieku.

Przytoczone badania archeologiczne ujawniają także istnienie średniowiecznych szybek o kształcie kolistym, tzw. gomólek, jednak występujących zdecydowanie rzadziej w porównaniu z popularnymi szkiełkami romboidalnymi, co wykazała kwerenda w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Stargardzie i Muzeum Narodowym w Szczecinie. W wyniku badań prowadzonych w muzeum stargardzkim, o których wspomniałam, sporadyczne występowanie na naszym terenie charakterystycznych krajków wiąże się z rozdrobieniem materiału archeologicznego lub ich brakiem, ponieważ dotychczas na Pomorzu Zachodnim odkryto pojedynczy fragment gomółki jedynie w Białobokach (Majewski 2016: 246).

Oba rodzaje średniowiecznych szybek umieszczano w kwaterze i osadzano bezpośrednio w murze lub w drewnianej ramie i montowano

w murze na stałe. Przekaz taki daje nam np. zapis w średniowiecznym traktacie Teofila Prezbitera (benedyktyna) z początku XII wieku, który brzmi:

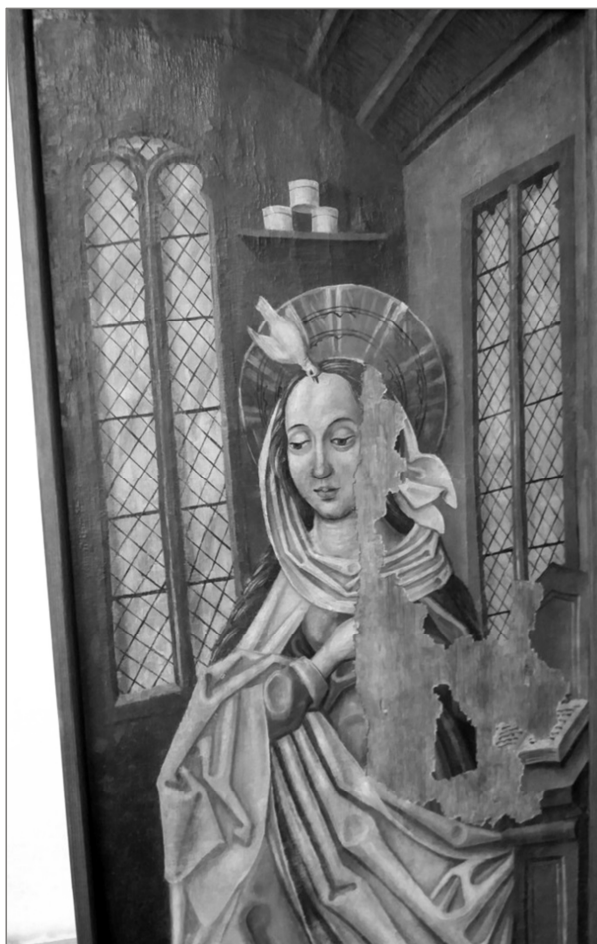
[...] aby wykonać zwyczajne okna, najpierw należy na drewnianej płycie wyznaczyć ich długość i szerokość, następnie wykreślić węzły lub coś innego wedle uznania, po wybraniu szkielek, które mają być użyte, przycina się szkła i dopasowuje do siebie, przymocowuje gwoździami, obwodzi ołowiem, lutuje z obu stron, osadza w drewniane ramy spojone kołkami i wprawia, gdzie się chce (Teofil Prezbyter 2009: 49).

1. Średniowieczne oszklenia w kościołach Darłowa

Na podstawie spostrzeżeń badaczy dotyczących oszklenia średniowiecznego można zatem przyjąć, iż w gotyckich kościołach Darłowa, tj. w kościele św. Gertrudy (niegdyś kaplicy cmentarnej) i kościele św. Jerzego (kaplicy szpitalnej) pierwotnie otwory okienne miały oszklenie romboidalne jako bardziej powszechne na obszarze Pomorza Zachodniego. Poświadczają to również przekazy ikonograficzne w gotyckim malarstwie z tego obszaru. Ciekawym przykładem jest z pewnością ołtarz z Chłopowa ze zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie, przypisany Mistrzowi Pasji Chociwelskiej i warsztatowi kołobrzeskemu. W dwóch skrzydłach ołtarzowych ze sceną Zwiastowania NMP z końca XV wieku, pochodzących z kościoła w Chłopowie koło Choszczna, artysta uwiecznił okna właśnie z oszkleniem romboidalnym. Na zbliżeniach malowidła dobrze widoczne są drewniane okna zamocowane na stałe w murze: drewniane ramy, drewniany podział biforium oraz romboidalne błony szklane wzmocnione wiatrownicami. Kompozycję malarską cechuje wprawdzie dekoracyjność ujęcia, jednak nie jest ona sprzeczna z rzeczywistym studium przedmiotów, a to umożliwia czerpanie informacji o technice średniowiecznych oszkleń (Krzymuska-Fafius 1960) (Ryc. 2).

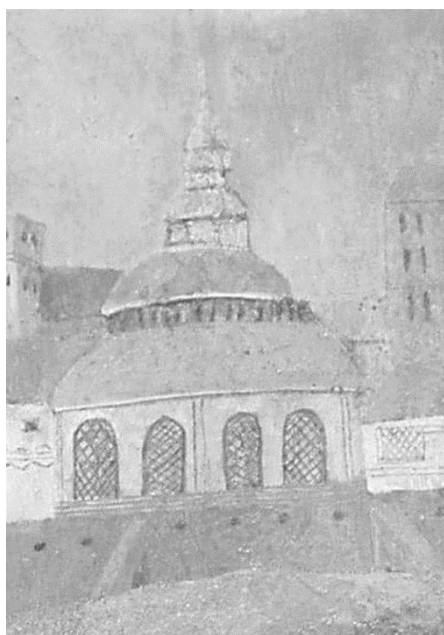
Innym przykładem ikonograficznym odnoszącym się wprost do darłowskiej kaplicy św. Gertrudy jest przedstawienie budowli z początku XVII wieku na obrazie znajdującym się obecnie w kościele p.w. św. Stanisława w Cisowie (Ryc. 3).

Widoczny jest tutaj stan budowli sprzed pożaru w 1620 roku. Mamy zatem bezpośredni przekaz ikonograficzny dotyczący romboidalnego, najpewniej pierwotnego oszklenia kościoła św. Gertrudy. Podobnie – biorąc pod uwagę przedstawiony wyżej materiał archeologiczny, jak i przykłady średniowiecznego malarstwa – zapewne wyglądało ówczesne oszklenie okien w kościele św. Jerzego.

Ryc. 2. Kościół w Chłopowie koło Choszczna, fragment skrzydła ołtarza, koniec XV wieku. Muzeum Narodowe w Szczecinie. Fot. K. Rypniewska

W przypadku wspomnianych dwóch niewielkich świątyń Darłowa można mówić niemal z pewnością o istniejącym w średniowieczu „zwykłym” oszkleniu romboidalnym. Rozpatrując farę miejską, tj. darłowski kościół Mariacki, można zakładać, iż w średniowieczu istniały tu witraże, np. w prezbiterium, być może w formie barwnych kwater witrażowych umieszczonych w romboidalnej błonie szklanej. Jednak w przeciwieństwie do zwykłych oszkleń nie znajdujemy analogii w materiale archeologicznym dotyczącym barwnych witraży far miejskich na Pomorzu Zachodnim. Nie natrafiamy również na ikonografię kościoła, która mogłaby być dla nas w tym zakresie wskazówką.

Ryc. 3. Cisowo, kościół p.w. św. Stanisława, fragment obrazu, początek XVII wieku.

Fot. K. Kontowski

2. Witraże nowożytnie w Darłowie

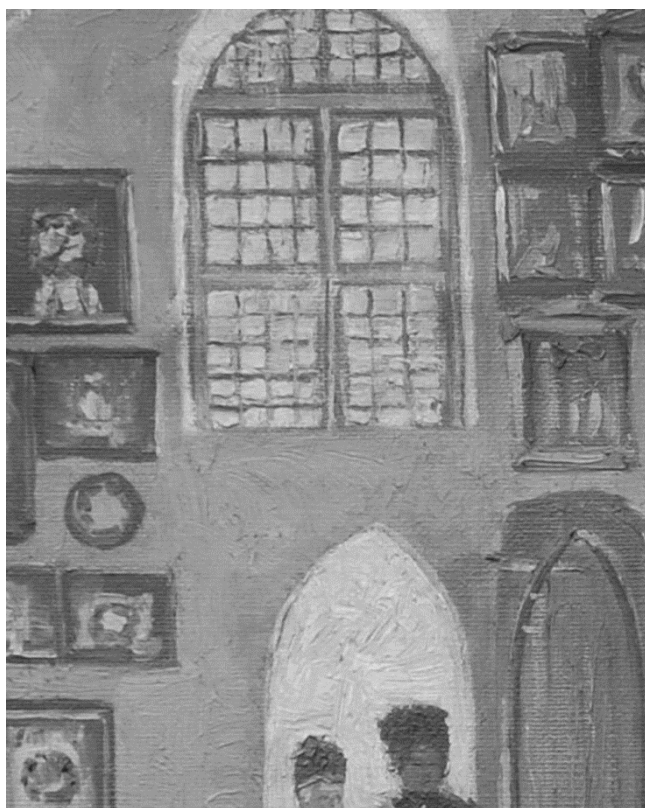
O ile o oszkleniu średniowiecznym – w związku z brakiem bezpośrednich przekazów, głównie pochodzących z badań archeologicznych, których nie prowadzono w tych obiektach – możemy snuć jedynie przypuszczenia, to o oszkleniu nowożytnym wiedzę czerpiemy z unikatowego zachowanego materiału dokumentacyjnego przedwojennego słupskiego artysty Rudolfa Hardowa. Wykonał on w latach 30. XX wieku ogromną pracę inwentaryzacyjną dotyczącą witraży gabinetowych na dawnym Pomorzu, czyli na obszarze Vor- und Hinterpommern. Rudolf Hardow, przedwojenny słupski rysownik i pedagog, uwiecznił w formie pisanej i rysunkowej około 800 witraży nowożytnych z XVI i XVII wieku, znajdujących się głównie w wiejskich kościołach dawnej prowincji Pomorze. Tę ogromną pracę inwentaryzacyjną wykonał w latach 1933–1934 na zlecenie ówczesnego Landesmuseum w Szczecinie. W wyniku zmuśnionej, zrealizowanej z niezwykle zaangażowaniem i poświęceniem dokumentacji powstały trzy obszerne tomy maszynopisu pod wspólnym tytułem *Die Glasmalerei in Pommern* oraz blisko 800 ilustracji, czyli barwnych tablic – rysunkowych kopii oryginalnych szybek, wykonanych na papie-

rze techniką tuszu i gwaszu w skali 1 : 1, wiernie oddających oryginał: jego kompozycję, scenę lub motyw przedstawienia, inskrypcje, kolorystykę. Trzytomowy opisowy katalog Hardowa szczęśliwie w całości przetrwał do dziś, jednak rysunkowe tablice z kopiami witraży w większości przepadły. Z kilkuset rysunków znane są nam dzisiaj zaledwie 62 karty, w tym 51 przechowywanych w zbiorach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

W katalogu opisowym Hardowa znalazły się też niezwykle interesujące informacje o oszkleniu nowożytnym z XVII i XVIII wieku, dotyczącym darłowskich kościołów: Mariackiego oraz dawnej kaplicy św. Jerzego, gdzie autor odnotował istnienie maleńkich witrażyków gabinetowych. W oknie kościoła Mariackiego po stronie północnej Hardow zastał wmontowaną w błonę szklaną prostokątną szybkę o wymiarach 12,5 cm wysokości i 9 cm szerokości, którą opisał następująco: „[...] jest przez barwne szkiełka tak obramowana, że powstał romb. Na szybcie umieszczony jest napis dekorowany ozdobami”. Napis odnosi się do cechu stolarzy i 11 okien kościelnych naprawionych z jego inicjatywy. Na witrażyku widnieje data 1723 rok. W tym właśnie roku cech stolarzy dostał trwałe ławy w kościele pod oknem od północy, a jego członkowie ufundowali nowe okna, bowiem stare były już wyraźnie uszkodzone. Maleńka szybka miała przypominać o tej właśnie fundacji. Dzisiaj nie natrafiamy niestety na jakikolwiek inny ślad tego witrażyka, nie wiemy, kiedy został usunięty z kościelnego okna.

W kaplicy p.w. św. Jerzego Hardow odnotował dwa witrażyki: w oknie od południa prostokątną szybkę o wymiarach 11 cm wysokości i 8,5 cm szerokości z barwnym herbem szlacheckim rodu von Podewils, który dokładnie opisuje, oraz drugą – w oknie od północy, którą był ośmioboczny herb w owalu z inskrypcją brzmiącą: Lorenz Adebar, senator, 1609. Hardow wykazuje ponadto rozbieżność między herbem na szybcie a inskrypcją i przypisuje jej wtórną kompozycję z resztek szkieł z różnych witrażyków, których w kościele pierwotnie było zapewne więcej (Hardow 1933–1934: 97).

Do naszych czasów darłowskie nowożytne witrażyki gabinetowe nie przetrwały. Na podstawie materiału źródłowego Rudolfa Hardowa stwierdzić można, iż w obu kościołach w okresie nowożytnym istniały – jako wypełnienie okien – błony szklane o podziale geometrycznym (np. romboidalne bądź wieloboczne) z witrażykami gabinetowymi. Oszklenie w kaplicy p.w. św. Gertrudy otrzymało, zapewne po pożarze z 1620 roku, podział o szybkach prostokątnych, co pokazuje XIX-wieczny przekaz ikonograficzny. Na obrazie E. Rittmeyera z końca XIX wieku widoczne jest jedno takie okno (Ryc. 4).

Ryc. 4. E. Rittmeyer, widok wnętrza kaplicy św. Gertrudy, fragment obrazu, koniec XIX wieku. Fot. K. Kontowski

3. Witraże z przełomu XIX i XX wieku

Nie przetrwały także późniejsze XIX-wieczne romboidalne oszklenia okienne wszystkich trzech kościołów. Taki właśnie podział powierzchni okien jest dobrze widoczny na zachowanych przedwojennych zdjęciach (Ryc. 5, 6). Romboidalny motyw wypełnień szklanych stosowany w XIX wieku związany był ze znaczącymi restauracjami gotyckich kościołów prowadzonymi w tamtym czasie i powszechnym wówczas nawiązaniem do średniowiecza, do gotyckiej architektury, a także więc do ówczesnych gotyckich romboidalnych oszkleń, o których była mowa.

Nie mamy informacji, kiedy dokładnie na przestrzeni dziewiętnastego stulecia błony romboidalne osadzono w oknach darłowskich świątyń. Próba wyjaśnienia tego zagadnienia wymaga bardzo wnikliwych badań archiwalnych, które z pewnością należy podjąć.

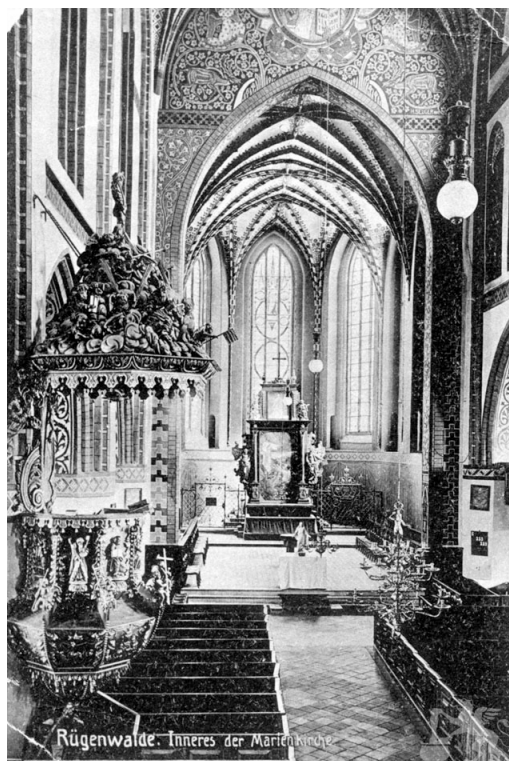

Ryc. 5. Darłowo, kaplica p.w. św. Gertrudy, wnętrze, widok ku wschodowi, początek XX wieku. Zdjęcie ze zbiorów autorki

Ryc. 6. Darłowo, kościół św. Jerzego, stan sprzed 1945 roku. Zbiory: archiwum WSOZ w Koszalinie

Dzisiaj wiadomo jedynie, iż zmiany oszkleń w zabytkowych kościołach Darłowa miały miejsce w końcu XIX wieku (kościół Mariacki) i na początku XX wieku oraz po 1945 roku (kościół Mariacki, św. Gertrudy i św. Jerzego). Podczas szeroko zakrojonych prac w kościele Mariackim, prowadzonych w końcu XIX wieku, a ściślej w 1897 roku, wykonano wspianą polichromię wnętrza, nowe empory, odnowiono ambonę, ołtarz główny i organy. O pracach tych donosi się w Kronice kościelnej prowadzonej w latach 1891–1926 (Leesch, Nebel 2009: 190–198). Wspomina się tam także krótko o witrażach: „Sklepienie harmonizuje w cudowny sposób z bogactwem kolorów pięknych okien naszego prezbiterium, które dopiero teraz, po otrzymaniu odpowiedniej oprawy malarskiej, uzyskują pełnię efektu”. Brak jednak innego zapisu, który wprost odnosiłby się do ich wykonania w tym czasie. Tak więc w Kronice, w której dokładnie omawia się wiele ówczesnych prac renowacyjnych, brak informacji o wykonywaniu nowych kościelnych okien. Cytowany wpis do Kroniki może jednak sugerować, iż w 1897 roku prezbiterialne witraże już istniały, a jedy-

Ryc. 7. Darłowo, kościół Mariacki, widok wnętrza po 1897 roku. Zdjęcie ze zbiorów J. Buziałkowskiego

nie ich urodę podkreśliły nowe polichromie. Trudno bowiem wyobrazić sobie zupełne pominięcie – spośród innych prac – ich wykonanie, choćby z powodu wysokiego kosztu realizacji witraży przy ograniczonych środkach finansowych parafii. Analizując stylistykę witraży oraz nowej polichromii, zauważam m.in. widoczne podobieństwa, co zresztą wynikało z typowego w końcu XIX wieku założenia artystycznego o nadaniu spójnego charakteru całości wnętrza, i nawiązania do średniowiecznej architektury budowli (Ryc. 7).

Ryc. 8. Darłowo, kościół Mariacki, widok na romboidalne oszklenie okien nawy, stan sprzed 1945 roku. Zdjęcie ze zbiorów J. Buziałkowskiego

I chociaż brak jednoznacznego przekazu archiwalnego na temat daty powstania przedwojennych oszkleń naw (oszklenie romboidalne) (Ryc. 8) oraz montażu witraży w prezbiterium, to można zakładać, iż powstały właśnie w tym czasie – w 1897 roku. Oprócz zamontowanych wówczas romboidalnych oszkleń okien naw bocznych także w oknie wschodnim wykonano witraż figuralny z wyobrażeniem Chrystusa oraz w pozostałych oknach prezbiterium witraże ornamentalne (Tabl. I: A, Tabl. I: B, Tabl. II: A).

W kronice darłowskiej, o której już wspomniałam, wśród wielu szczegółowych informacji o tamtym remoncie nie wymieniono ich wykonawcy. Brak takich zapisów, brak również sygnatur na zachowanych do dziś prezbiterialnych oknach skłania do przeprowadzenia żmudnych badań archiwalnych. Podjęta kwerenda w archiwum diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej nie przyniosła rezultatu, podobnie jak analiza obszernego tomu akt dotyczących Darłowa z lat 1889–1914, przechowywanych w Landsarchiv w Greifswaldzie. Zagadnienie autorstwa historycznych witraży kościoła pozostaje zatem nadal kwestią otwartą, podobnie jak kwestie: procesu ich powstania od wykonania projektów wstępnych po kartony, ich fundacji i nadzoru architektonicznego prowadzącego całość prac, w tym związku z projektem nowej polichromii, co np. ujawniły archiwalia dotyczące witraży katedry w Koszalinie (Rypniewska 2017: 12).

4. Witraże współczesne

W oknach obecnego kościoła Mariackiego (dawnej świątyni ewangelickiej) istnieją także witraże współczesne obrazujące zmiany o charakterze konfesyjnym, wprowadzane wraz z końcem II wojny światowej. Nowe witraże wypełniają okna naw bocznych świątyni i dzielą się na dwie grupy. Jedną z nich jest zespół witraży tzw. Franciszkańskich, od północnej strony kościoła, a drugą tzw. Miejskich, od południa. Wiąże się to z tematem przedstawień barwnych szklanych kompozycji. Witraże „franciszkańskie” przedstawiają: św. Franciszka i Klarę, franciszkanina Maksymiliana Kolbego oraz herb franciszkański. Witraże „miejskie” poświęcono: papieżowi Janowi Pawłowi II i Ottonowi z Bambergu. Wśród nich przedstawiono także herb Darłowa.

Wszystkie te kompozycje, opracowane według projektu Elżbiety Wasyłyk, realizowane były w pracowni witrażowej Krzysztofa Mazurkiewicza z Koszalina od 2003 roku. Pochodząca z Trzcianki artystka, absolwentka malarstwa w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu, w swojej pracy artystycznej zajmuje się malarstwem sztalugowym, ściennym oraz witrażem, a witraże darłowskie są jedną z jej ważniejszych realizacji w tym zakresie. W warstwie ideowej każdy z witraży darłowskiego kościoła wypełniony jest głęboką symboliczną treścią, w warstwie formalnej świadomie odwołuje się do średniowiecza, ale także do nowych form sztuki Stanisława Wyspiańskiego (Tabl. II: B, Tabl. III).

Fundatorami barwnych szklanych kompozycji Elżbiety Wasyłyk były osoby prywatne, partia polityczna „Samoobrona” i miasto Darłowo, a okolicznościami fundacji m.in. uroczystości komunijne i obchody 700-lecia nadania praw miejskich.

Wyraźnie innym stylistycznie witrażem kościoła jest kompozycja ze św. Wojciechem, patronem diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej oraz patronem Polski i Czech, umieszczonym w kościelnym oknie w 2000 roku. Witraż powstał z fundacji czeskiego miasta Starý Hrozenkov – partnerskiej gminy Darłowa jako dar dla jego mieszkańców. Projekt witrażu do tego okna wykonała Miroslava Simova, a zrealizowała pracownia witrażowa Petera Hoplicka z Zabreh na Morawach.

Ryc. 9. Darłowo, kaplica św. Gertrudy, okna o podziale szybkami prostokątnymi, stan sprzed 1945 roku. Zdjęcie ze zbiorów J. Buziałkowskiego

Dzisiaj istniejące okno nawy bocznej z oszkleniem romboidalnym powstało współcześnie i jest nawiązaniem do przedwojennych wypełnień okiennych. Podobnie powojenne okna o podziale szybami romboidalnymi wypełniającymi błony szklane kościoła św. Jerzego powtarzają podział błony romboidalnej znanej ze zdjęć sprzed 1945 roku. Nowe oszklenie okien kaplicy p.w. św. Gertrudy z podziałem na szybki prostokątne i romboidalne to również nawiązanie do wcześniejszych form historycznych (Ryc. 9).

W tym kościele jedyny witraż przedstawiający Chrystusa w Emaus powstał w 1992 roku z fundacji dzieci komunijnych, co potwierdza sygnatura u dołu kompozycji (Tabl. IV).

Podsumowanie

W czasie wieków istnienia trzech darłowskich zabytkowych świątyń następowały zmiany nie tylko w architekturze budowli oraz w wyglądzie ich wnętrza, ale także zmieniał się charakter oszkleń otworów okiennych jako szczególnie narażonych na zniszczenie. Pierwotne tzw. zwykłe, zapewne romboidalne, błony szklane w okresie nowożytnym zastąpiono wypełnieniem powierzchni okna złożonym z geometrycznej siatki ołowianych szprosów, czasem z umieszczonymi w niej niewielkimi szklanymi gabinetowymi. W XIX wieku, sięgając do tradycji średniowiecza, przywrócono romboidalny podział zwykłych okien, wprowadzając jednocześnie duże barwne witraże wypełniające okna w całości, tak jak w przypadku prezbiterialnych okien kościoła Mariackiego. Po 1945 roku w dwóch darłowskich kościołach pojawiły się witraże współczesne. Dzisiaj w przestrzeniach kościelnych współistnieją witraże historyczne i współczesne, te wykonane przed II wojną światową w niemieckiej pracowni witrażowej oraz te powstałe po II wojnie w pracowniach polskiej i czeskiej. Wszystkie reprezentują kulturalno-historyczne odniesienia, są zapisem miejsca i lustrzanym odbiciem lokalnej społeczności z jej pozycją, religijnością, wrażliwością na sztukę i wyczuciem społecznym.

Bibliografia

- BIRECKI P. 2018. Witraż jako element kreacji przestrzeni architektonicznej kościołów ewangelickich w Prusach Zachodnich, [w:] *Witraże na Pomorzu Zachodnim. Sztuka witrażowa do 1945 roku*, K. Rypniewska (red.), Koszalin: Muzeum w Koszalinie, 24–31.
- DARECKA K. 2016. Okna w Gdańsku od średniowiecza do współczesności. Stolarka, oszklenie, okucia, Gdańsk: Muzeum Historyczne Miasta Gdańska.

- HARDOW R. 1933–1934. *Die Glasmalerei in Pommern*, Bd. I–III [kopia maszynopisu, zbiory prywatne].
- KRZYMUSKA-FAFIUS Z. 1960. Ze studiów nad późnogotycką twórczością Pomorza Zachodniego. Część I. Warsztat Mistrza Pasji Chociwelskiej, *Materiały Zachodniopomorskie* 6: 391–416.
- LEESCH F.C., NEBEL G.A. 2009. *Kronika kościoła Mariackiego w Darłowie (1891–1926)*, A. Heinrich (opr.), Koszalin: Muzeum w Koszalinie.
- MAJEWSKI M. 2016. Szkło taflowe i witrażowe, [w:] *Archeologia Stargardu. Badania na obszarze d. kościoła augustiańskiego*, t. II(2), M. Majewski (red.), Stargard: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie, 243–251.
- RYPNIEWSKA K. 2017. Witraże koszalińskiej katedry w świetle źródeł archiwalnych, *Rocznik Koszaliński* 45: 9–24.
- TEOFIL PREZBITER 2009. *Diversarum Artium Scheda i inne średniowieczne zbiory przepisów o sztukach rozmaitych*, S. Kobiela (opr.), Kraków: Wydawnictwo Benedyktynów TYNIEC.

Verglasung und Mosaikfenster in den altertümlichen (historischen) Kirchen Darłowo

Zusammenfassung

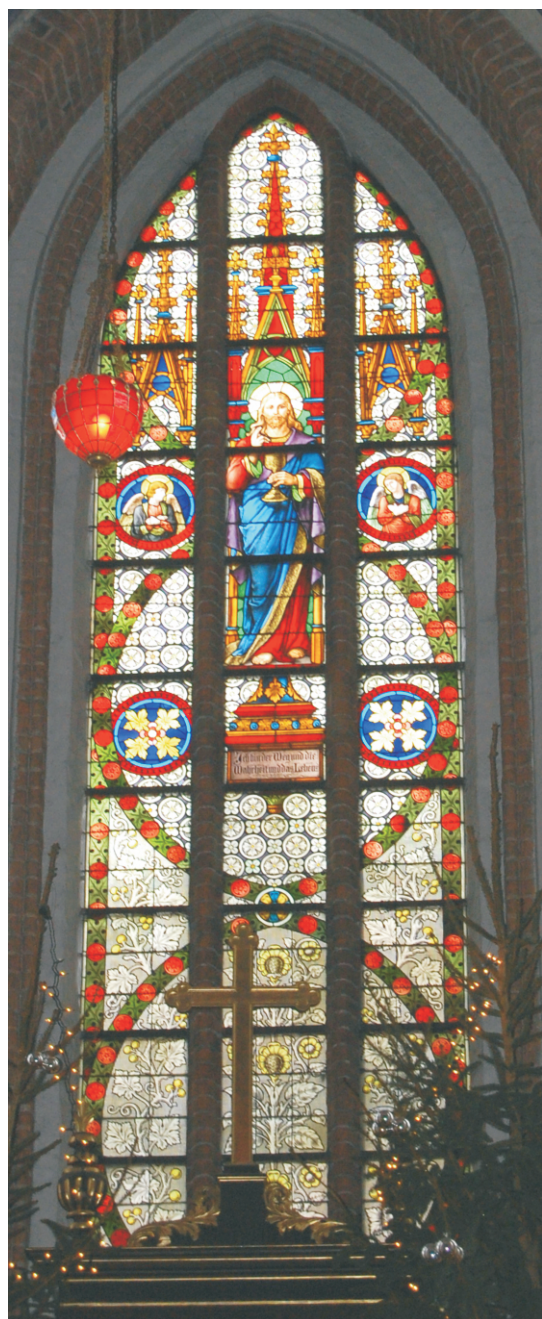
Die Geschichte der Verglasung und der Glasmalereien in den historischen Kirchen Darłows reicht bis ins Mittelalter und ist eng mit der jahrhundertelangen Baugeschichte der drei städtischen Kirchen verbunden: der Marienkirche, Gertrud- und Jürgenkapelle. Bis heute ist eigentlich nur über die Architektur der Bauten und die Ausstattung berichtet worden, ohne die Verglasung und die Glasmalereien zu beachten. Niemand interessierte sich für die Fenster, die doch für Gotteshäuser etwas Außergewöhnliches sind. Durch das Fehlen von Untersuchung, archivalen, archäologischen und architektonischen, haben wir keine Informationen zum Thema Verglasung und Vitragen, die ein wichtiges Element der Kirchen bilden.

Der Gegenstand dieser Arbeit ist der Versuch, eine Charakteristik der mittelalterlichen Glasmalereien zu bearbeiten und zwar für die Ausführung in alten Zeiten und die Verglasung im 19. und 20. Jh.

Im Artikel wird das Problem der Entstehung der Glasmalereien behandelt, auch die ikonografischen Darstellungen, die Stifter und die Gründe der Stiftung, ebenso die Autoren des Projektes und die Werkstätten, die diese Kunstwerke angefertigt haben. Ein wichtiger Punkt dieses Themas ist die Inventarisierungsliste des Stolper Künstlers Rudolf Hardow. Seine Arbeit ist von großer Bedeutung für die Untersuchung der Vitragen in Hinterpommern, wie auch für die gesamte Arbeit in dieser Richtung.

Ein anderes Problem ist die Darstellung der Glasmalereien als Elemente der architektonischen Ausstattung der Evangelischen Kirche, so wie die Änderungen der Verbildlichung des konfessionellen Charakters, der mit Ende des II. Weltkrieges eingeführt worden ist. Und endlich wird das rechtliche Problem der Vitrinen geschützt werden, das Problem des immer noch zu wenig anerkannten Kulturgutes unserer Region.

TABLICA I

A

B

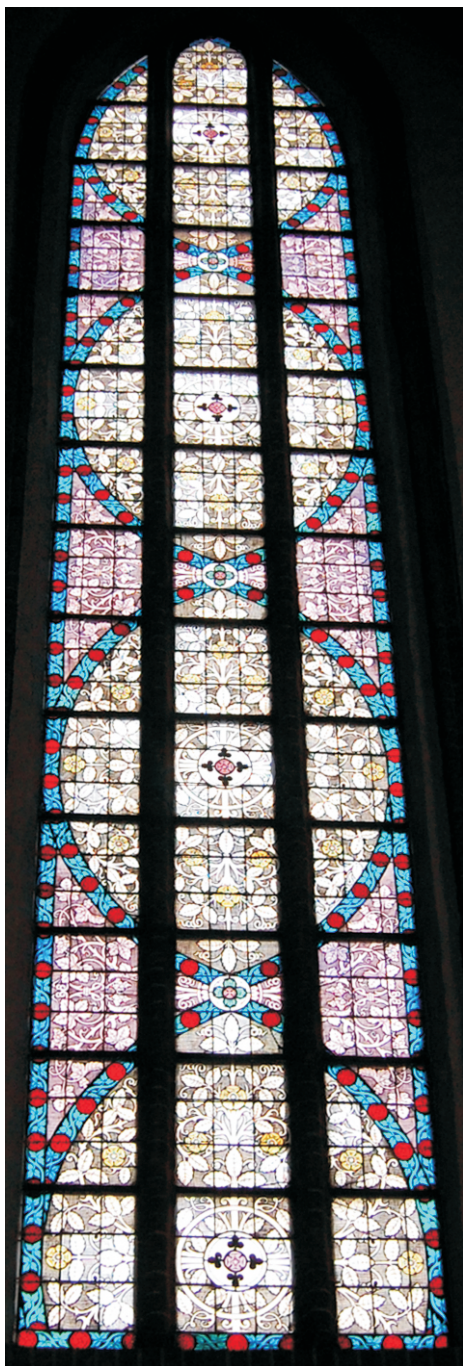
Darłowo, kościół Mariacki: A – witraż we wschodnim oknie prezbiterium, 1897 rok;

B – fragment witrażu we wschodnim oknie prezbiterium, 1897 rok.

Fot. J. Kowalczyk-Kontowska

TABLICA II

A

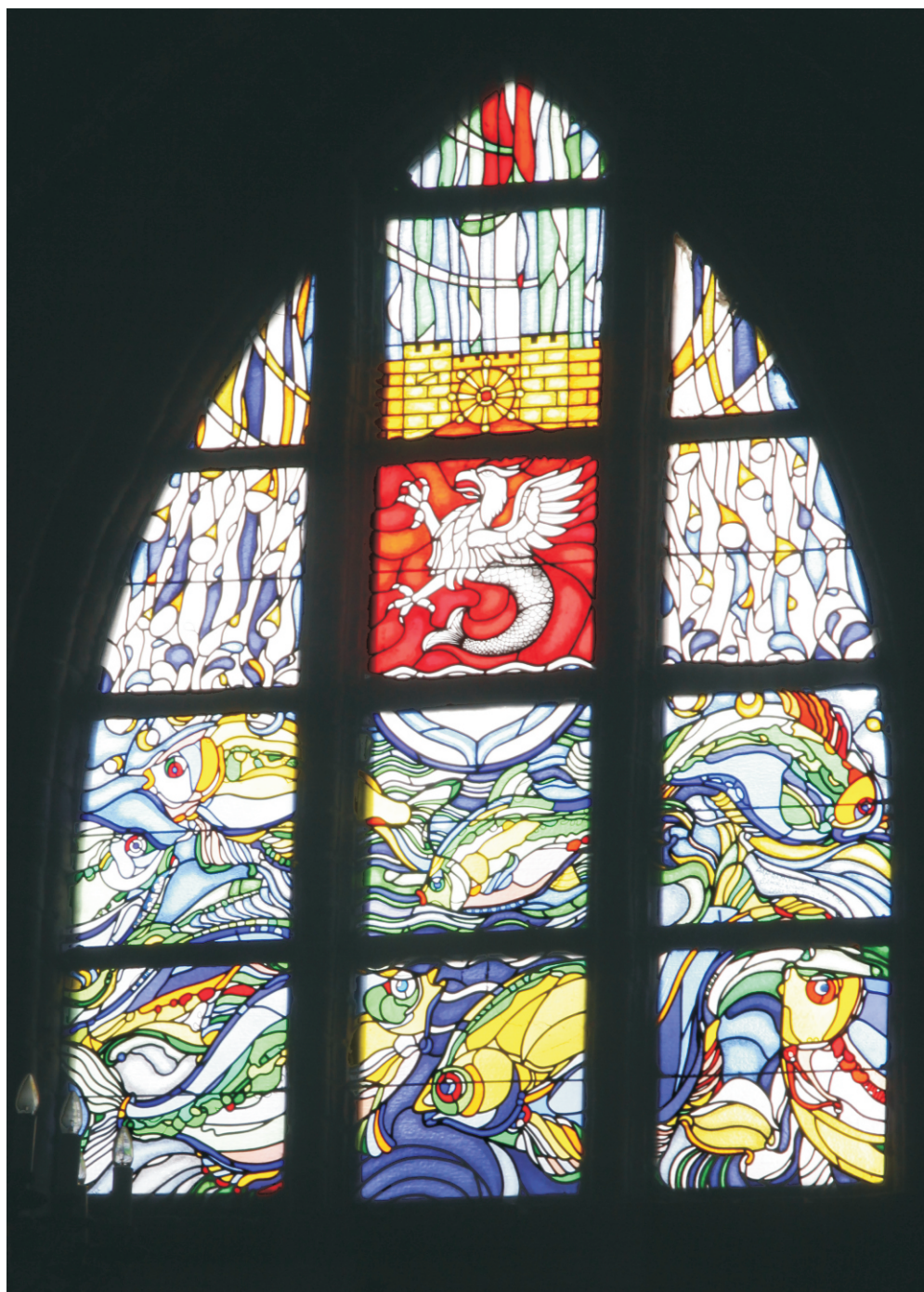

B

Darłowo, kościół Mariacki: A – witraż ornamentalny w prezbiterium, 1897 rok;
B – witraż ze św. Klarą, 2004 rok. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska

TABLICA III

Darłowo, kościół Mariacki, witraż z herbem Darłowa. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska

TABLICA IV

Darłowo, kaplica św. Gertrudy, witraż ze sceną Chrystusa w Emaus, 1992 rok.
Fot. J. Kowalczyk-Kontowska

Fundacja „Dziedzictwo” powstała w 1991 roku w Sławnie. Jej celem jest szeroko rozumiana ochrona zabytków archeologicznych ziemi sławieńskiej, a także ochrona krajobrazu kulturowego, którego częścią jest dziedzictwo archeologiczne. Działalność Fundacji polega na finansowaniu i organizacyjnym wspieraniu badań naukowych, publikowaniu i upowszechnianiu wyników tych badań, wspomaganiu działalności konserwatorskiej, współpracy z władzami lokalnymi w aktywnej ochronie dziedzictwa kulturowego i włączaniu go w życie społeczne mieszkańców, prowadzeniu działalności popularyzującej zabytki i krajobraz kulturowy oraz uczestnictwo w procesie wychowania dzieci i młodzieży z położeniem nacisku na kształtowanie świadomości historycznej i szacunku dla świadectw przeszłości.

Od 2002 roku Fundacja wydaje serię pn. „Historia i kultura ziemi sławieńskiej” podejmującą problematykę procesów historycznych, kulturowych i przyrodniczych kształtujących przeszłe i współczesne oblicze ziemi sławieńskiej. Wszystkie publikacje Fundacji Dziedzictwo dostępne są na stronie: www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

* * *

Fundacja „Dziedzictwo”
ul. Mielczarskiego 7/5, 76-100 Sławno
www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

ISBN: 978-83-947670-7-5

